

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Τῆς κ. ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ Φ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΑ

Καθηγήτριας τῆς Κοινωνιολογίας εἰς τὸ American University τῆς Οὐάσιγκτῶνος

Τὰ ἐτήσια συνέδρια τῶν διαφόρων ἀμερικανικῶν ἐπιστημονικῶν ὀργανώσεων καὶ ἰδιαιτέρως τὸ ἐτήσιο συνέδριον τῆς Ἀμερικανικῆς Κοινωνιολογικῆς Ἑταιρίας ἐκλαμβάνονται ἐγκύρως ὡς ὁ καλύτερος καθρέπτης τῶν ποικίλων φαινομένων τόσο τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας ὅσο καὶ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν στὴν ἀναπόφευκτη πρὸς ἀλληλεπίδραση καὶ ἀλληλεξάρτησή των. Ὄντως, οἱ ἀδιάλειπτες μεταλλαγές στὴν κοινωνικὴ δομὴ, οἱ βαθύτατοι ἀναμορφισμοὶ καὶ μαζί των οἱ ἀδιαλείπτως ἐπίσης ἐπαυξανόμενες δυνατότητες γιὰ νέα ἐπιτεύγματα, ἀλλὰ καὶ γιὰ καταστροφικὲς περιπέτειες, ἀντανακλῶνται πιστὰ στὶς ἐργασίες τῶν συνεδρίων αὐτῶν. Εὐεξήγητο, θεβαίως, τοῦτο. Ἄν οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἰδίως στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ἔχουν προσλάβει τόση ἔκταση καὶ τόση ἐγκυρότητα, αὐτὸ εἶναι διότι οἱ ἐπιστῆμες αὐτὲς συνταιριάζουν ὀργανικὰ πάντοτε τὶς θεωρητικὲς θεμελιώσεις, τὶς ἐπιδόσεις καὶ τὰ μηνύματά των μὲ τὴ συλλογικὴ ζωὴ καὶ ἐμπειρία στὴν ἀέναο μεταβλητότητα. Τὰ περιθώρια γιὰ ἀφαιρέσεις καὶ φυγὴ εἶναι περιορισμένα.

Τὸ ἐφ'ετεινὸ παναμερικανικὸ συνέδριον τῶν Κοινωνιολόγων (καθηγητὰ πανεπιστημίων, ἐμπειρογνώμονες, ἐρευνητὰ σὲ ἀκαδημαϊκὰ, κυβερνητικὰ καὶ ἰδιωτικὰ κέντρα συναφῶν μελετῶν) συνήλθε στὴν Οὐάσιγκτον, στὶς παραμονὲς τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους—σὲ περίοδο, ἀπὸ μιὰ εὐρύτερη σκοπιά, ἐκδήλου δξύνσεως πολλῶν ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα τοῦ καιροῦ μας τόσο στὸν ἀμερικανικὸ ὅσο καὶ στὸ διεθνῆ χῶρον, καθὼς καὶ σὲ στιγμὲς ἐμφάνσεως νέων τάσεων στὸ πεδίο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ἔτσι, εὐκόλα κατανοεῖται γιὰτὶ δόκιμοι δημοσιολόγοι, γνωστοὶ δημοσιογράφοι, πολιτικοί, ἄλλοι κοινωνικοπολιτιστικοὶ παράγοντες προσέτρεξαν ἀμέσως καὶ μὲ ζωνρὸ τὸ ἐνδιαφέρον στὶς ἀνακοινώσεις καὶ στὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ συνεδρίου, ὡς πρὸς πλοῦσιαν πηγῆ πληροφωριῶν ἀπαραιτήτων γιὰ ἓνα πληρέστερον διαφωτισμὸ, γιὰ ἀναθεωρήσεις χθεσινῶν ἀπόψεων καὶ θέσεων, γιὰ καθολικώτερους καὶ ἀποδοτικώτερους προγραμματισμούς. Ὅσο γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς κοινωνικοὺς ἐπιστήμονας, ἡ εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουν πόσο πραγματικὴ παραμένει πάντοτε ἡ ἀδέσμευτη διαδικασίαν τῆς κριτικῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπιστημονικῶν ἐμπειριῶν καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν συγχρόνως τὶς νέες

γμα π.χ. τῆς γνωστῆς National Science Foundation μετ' τὴν συγκεκριμένη ἀποστολὴ νὰ προβαίνει ἀρμοδίως καὶ ὑπευθύνως στὴ μελέτῃ τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ὑποβάλλῃ κάθε χρόνῳ συναφεῖς ἐκθέσεις στὴ Νομοθετικὴ καὶ στὴν Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία γιὰ ἀναθεωρήσεις καὶ ἀναπροσαρμογὰς στοὺς ποικίλους τομεῖς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ἡ κεντρικὴ σκέψῃ εἶναι, ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ θετικοὶ ἐπιστήμονες γνωματεύουν ὑπευθύνως ἐπὶ ὄλων τῶν προγραμμάτων (φροντίδες γιὰ νέες πηγὰς ἐνεργείας, ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ὀπλισμῶν, πτήσεις στὸ διαστημικὸ χῶρο κλπ.), τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ γνώση, τὸ ἴδιο καὶ οἱ κοινωνικοὶ ἐπιστήμονες πρέπει στὸ ἐξῆς νὰ μελετοῦν καὶ νὰ ἀποφαινωῦνται ὑπευθύνως ἐπὶ ὄλων τῶν κοινωνικῶν προγραμμάτων καὶ ἐγχειρημάτων (θεσμοί, πρόνοια, παιδεία κλπ.)

Ἄλλὰ τὸ θέμα τοῦτο εἶναι τόσο εὐρὺ καὶ τόσο πολὺπλοκο. Πολλὰ ἔχουν γραφῆ καὶ γράφονται σχετικὰ μετ' τὶς ποιότητες καὶ τὶς διαφορὰς μεταξὺ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ ἀπαντήσεις στὸ ἐνδεικτικὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ κοινωνικὸς ἐπιστήμων μπορεῖ νὰ ἐφαρμύσῃ στὶς διερευνήσεις καὶ τὶς γνωματεύσεις του τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο, ὅπως πράττει τοῦτο μετ' πειστικὴ ἀκρίβεια ὁ θετικὸς ἐπιστήμων, δὲν εἶναι πλήρεις. Πάντως, οἱ διεκδικούμενοι ρόλοι προϋποθέτουν συνεχῆ ἐμπλουτισμὸ τῆς κοινωνιολογικῆς ἐμπειρίας, κάτι ποὺ στὴν οὐσία σημαίνει τὴν ὄλο καὶ πληρεστέρα ἐξοικείωση τοῦ κοινωνιολόγου μετ' ὅλα ὅσα ἐπιτελοῦνται στὸ πλῆθος τῶν συγγενικῶν πεδίων ἢ μᾶλλον ἀπὸ μιὰ εὐρυτέρῃ σκοπιά, στὴν ὄλη διαδικασίᾳ παραγωγῆς καὶ ἐφαρμογῆς τῆς προχωρημένης γνώσεως στὴν ὀργανικὴ σύνθεσή της ἀπὸ τὰ ἄπειρα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα κλπ. Ὅντως, «φιλοσοφία» ἀποβαίνει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν καθολικῶν θεωρήσεών της ἢ κοινωνιολογία σήμερα. Ἀπὸ τοὺς χώρους της δὲν λείπει τώρα ἡ μελέτῃ τῶν πρώτων αἰτίων, τῶν φυσικῶν, τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ ὅπως ἐκφράζονται στὸ πεδίο τῶν θρησκευτικῶν τῶν συστημάτων ἀξιών κοινωνικῆς ζωῆς, ὡς καὶ ἡ μελέτῃ τῆς τεχνικῆς, τῆς σιρα τηγικῆς στὶς ἐπιδιώξεις ἐπιθυμητῶν καὶ προαγωγικῶν κοινωνικῶν στόχων.

Οἱ τάσεις αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὸ ἀποτέλεσμα (καὶ ὡς τὸ παρόνημα, συνάμα) ἐνὸς δημιουργικοῦ ἱστορισμοῦ, ὁ ὁποῖος διακινεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν ἀμερικανικὴν ἔρευνα καὶ πρωτίστως τὴν ἔρευνα στοὺς τομεῖς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Παλαιὰ καὶ νέες κοινωνίες μελετῶνται ἐντατικὰ καὶ πολυπλεύρως. Ἄν ὡς τὸ πρόσφατο ἀκόμη παρελθὸν ἡ κοινωνιολογία ἦταν ἐμπειρικὴ μᾶλλον στὶς ἐπιδιώξεις, στὶς μεθόδους καὶ στὰ εὐρήματά της (μετρήσεις ποσῶν, διαμόρφωση δεικτῶν, ἐκτιμήσεις, προεκτάσεις), ἤδη ἀναζητεῖ, ὅπως εἶπαμε, τοὺς θεμελιωκοὺς συντελεστὰς καὶ ἐπεξεργάζεται μεθόδους καὶ προγράμματα ἀποσκοποῦντα ὄχι ἀπλῶς στὴν ἐπικύρωση τῶν ποσοτήτων ἀλλὰ καὶ στὴν ἀέναο μετατροπὴ τούτων σὲ ποιότητα, σὲ ὄλο καὶ πιδὸ προχωρημένα στάδια ἀτομικοῦ καὶ συλλογικοῦ βίου.

Ἐπαναλαμβάνομε, ὅτι ἄμεση εἶναι τώρα ἡ ἐπαφὴ τῶν κοινωνιολόγων ὄχι μόνον μετ' τοὺς Εὐρωπαίους, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζονται ὡς οἱ θεμελιωταὶ τῆς κοινωνιολογίας, ὅπως π.χ. ὁ Saint-Simon, Comte, Spenser, Durkheim, Tönnies, Simmel, Weber, Pareto καὶ ἄλλοι, ἀλλὰ καὶ μετ' τοὺς γνωστοὺς στοχαστὰς ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων καὶ μετ' τοὺς κοινωνικοὺς μεταρρυθμιστὰς σὲ ὄλους τοὺς

χρόνους και τόπους. Και όπως είναι επόμενο, στην κύρια σειρά των συναφών μελετών οι μεγάλοι της ελληνικής αρχαιότητας (δ Πλάτων, δ Ἀριστοτέλης, αλλά και οι λοιποί γίγαντες στα πεδία της ιστορίας, της τέχνης). Ὀντως, πολύπλευρος πιά ἡ προβολή ἀπὸ τῆς κοινωνιολογικῆς ἔδρας τῆς «Ἑλληνικῆς Ἐμπειρίας». Καί τὸ ἐνδεικτικώτερο, ἀπὸ τὰ οἰκεία ἀκαδημαϊκὰ προγράμματα δὲν λείπουν ἡ Ἀλεξάνδρεια, τὸ Βυζάντιο, ἡ Νέα Ἑλλάς. Προσθέτω ἐδῶ, ὅτι πλατεῖα εἶναι ἡ ἔρευνα στὴν ἐμπειρία τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως ἡ ἐμπειρία αὐτὴ ἔχει ἐκφραστῆ καὶ ἐκφράζεται ὡς θρησκεία, ὡς ἔθνοκοινωνικὰ κινήματα, ὡς ἰδανικά.

Ἀπὸ τὸ συνέδριο δὲν ἦταν δυνατό νὰ λείψουν καὶ δὲν ἔλειψαν οἱ κτυπητές συχνὰ ἀντιθέσεις. Δὲν ἀναφέρωμαι στὶς ἀντιθέσεις πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς φύσεως, ἀναπόφευκτες σὲ συναντήσεις τῶν ἐπιστημόνων. Θὰ μπορούσα, πάντως, νὰ παρατηρήσω παρεπιπτόντως ὅτι, ὅσο ἐπιστημονικώτερα ἀποβαίνει ἡ θεώρηση καὶ ἡ ἔρμηνεία τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τοῦ καιροῦ μας, ἰδίως σὲ κοινωνίες μεγάλες καὶ κατ' ἐξοχὴν δυναμικῆς, τόσο βαθύτερες εἶναι οἱ μεταλλαγές στὸ περιεχόμενο τῶν τρεχουσῶν ἰδεολογικοπολιτικῶν ἐνοιῶν, καθὼς καὶ στὰ συναφῆ συνθήματα καὶ τοποθετήσεις. Ἀναφέρωμαι, εἰδικῶς, στὶς ἀντιθέσεις στὴν κοινὴ κατὰ τὰ ἄλλα φροντίδα νὰ διακριθῶθῃ, πρῶτα, ἡ φορὰ τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων στὴν καθημερινὴ ἐπιτάχυνσή της. Οἱ ἀντιθέσεις μάλιστα ἐξεδηλώθησαν περισσότερο ἀβίαστες κατὰ τὴ διάρκεια ἀνεπιστήμων, φιλικῶν συναντήσεων κοινωνιολόγων, οἱ ὅποιοι ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν σοβαρὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο.

Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνολογία (ὁμόφωνος στὸ σημεῖο τοῦτο ἡ διαπίστωση) πίσω ἀπὸ ὅλες τὶς κοινωνικῆς μεταλλαγές. Γιὰ τὸ χειρότερο, ὅμως, ἐπιμένουν οἱ περισσότεροι ἀπαισιόδοξοι. Γι' αὐτούς, ἡ τεχνολογία δηγεί, ὅπως «ἀποδεικνύεται» ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, πρὸς τὴ «μαζικὴ» κοινωνία, τὴν «ἀκυβέρνητη», τὴ «χαώδη», ὅπως τὴν εἶχε περιγράψει σὲ ἕνα προηγούμενο συνέδριο τῆς Ἑταιρίας ὁ πρόεδρος της τότε Dr Hauser. Στὴν κοινωνία αὐτὴ τὸ ἄτομο χάνει τὴν αὐτότητά του. Βομβαρδιζόμενο καθημερινὰ ἀπὸ τὰ ἠλεκτρονικὰ μέσα μαζικῆς συγκοινωνίας, υφίθεται τελικὰ τὶς ἴδιες ἰδέες, τὶς ἴδιες προτιμήσεις. Χάνει ἐπαφὴ μὲ τὶς πνευματικώτερες ἀξίες. Ὁδηγός του οἱ ὀλικῆς ἀξίες. Σπρώχνεται ἀναγκαστικὰ πρὸς τὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα. Ἀκόμη πιὸ πολὺ ἔντονος ἐκεῖ οἱ ἀνάγκες καί, ἐπομένως, πιὸ ἔντονα τὰ αἰτήματα, τὰ κινήματα γιὰ τὴν ἱκανοποίησή των. Πολύπλοκες τώρα οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ομάδων. Ἔτσι, ἀπαραίτητη ἡ γραφειοκρατία, ἡ ὁποία θερμεύει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἐκεῖνοι στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδος παύουν πιά νὰ βλέπουν ἀνθρώπους. Βλέπουν ἀριθμούς καὶ ποσά. Καὶ στὴν ἀνάγκη νὰ τεθῆ «τάξη» στοὺς ἀριθμούς καὶ τὰ ποσά, εἶναι φυσικὸ οἱ ἡγούμενοι νὰ ἀπομακρύνονται καθημερινὰ ἀπὸ ὅσα συνιστοῦν τὴ γνώριμη δ.αδικασία —τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἀτόμου στοὺς μηχανισμούς ἐκλογῆς, ἀποφάσεως, ἐφαρμογῶν καὶ ἀξιολογήσεων. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ (ὀπογραμμίζου) ὁ τεχνολογικὸς «έκσυγχρονισμός» δὲν εἶναι, κατ' ἀνάγκην, τὸ προαγωγικώτερο κοινωνικοπολιτικὸ πρόγραμμα. Σ' ὅλα αὐτὰ, οἱ ἀπαισιόδοξοι προσθέτουν τὰ δεινά, στὰ ὁποῖα ὑποβάλλεται καθημερινὰ ἡ δισσοφαίρα καὶ μαζὶ της ὁ ἄνθρωπος. Θανάσιμοι οἱ κίνδυνοι, συμπεραίνουν!

Οἱ αἰσιόδοξοι, ξεκινώντας στὰ ἐπιχειρήματά των ἀπὸ μιὰ δημιουργικώτερα

θεώρηση του βλου «γίγνεσθαι», επιμένουν ότι η επιστήμη και η τεχνολογία, αναμφισβήτητα υπεύθυνοι για την ταχυστάτη πληθυσμιακή κίνηση, για την επαύξηση των αναγκών σε μέσα ποιότητα, για την αδιάλειπτη επέκταση των διαστάσεων της καθ' ημάς πραγματικότητας προς το διαστημικό χώρο, προς τα μυστικά του κώδικος της κληρονομικότητας, προς νέους χώρους αποτελεί συνάμα και τη θετικότερα απάντηση στα δεδομένα και τα προβλήματα των νέων πραγματικοτήτων. Κατ' αυτός, τα πράγματα κινούνται, από τον ίδιο τον δυναμισμό των, βελτιωτικώς. Η πρόοδος από το καλό προς το καλύτερο αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, θεμελιακό κατηγορήμα της ιστορίας της ανθρωπότητας.

Εν πάση περιπτώσει, η σύγχρονος κοινωνιολογική σκέψη δέν φαίνεται να συμβιβάζεται εύκολα με υπεραπλοποιήσεις στην ανάλυση και έρμηνεία. Η «μοίρα», οί καθαρώς μηχανιστικές αντιλήψεις δέν φαίνεται να βοηθούν στο διπλό χρέος να κατανοούμε σωστά τους συντελεστές των βαρυτάτων αναταραχών και αναρρυθμίσεων και, συνάμα, να πειθαρχούμε τους συντελεστές αυτούς σε προγράμματα για νά καλύτερο μέλλον. Έπαναλαμβάνομε, ότι τα κοινωνικά φαινόμενα και προβλήματα του καιρού μας στην άπειρία των έξοχόσεων, των εκφάνσεων και του «δυναμικού» των για απρόβλεπτα σύνδρομα είναι πολύ πιό σύνθετα από τα καθαρώς φυσικά φαινόμενα. Και πάλι, παρόν πάντοτε στις σημερινές εξελίξεις ένα στοιχείο «μοναδικότητας», ή δυνατότης δηλαδή για μία καθολική αυτοκαταστροφή μας, για τον άφανισμό του βλου οικοσυστήματος. Έτσι, άκρως σύνθετη και άριστα λειτουργούσα πρέπει πιά να είναι ή έμπειρία για την αντιμετώπιση των σημερινών πραγμάτων.

Από την καίρια αυτή σκοπιά, ανεπτυγμένη κοινωνία και άσφαλής κοινωνία είναι εκείνη, ή οποία διασφαλίζει στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό των μελών της τη δέουσα έμπειρία. Είναι ή «έμπειρος» κοινωνία, «The Knowledgeable Society» όπως τή χαρακτηρίζει ο Dr Lane, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Yale και όπως προσπάθησε να την προβάλλη ο Dr Bendix, πρόεδρος της Κοινωνιολογικής Έταιρίας, στο συνέδριο. Από πλήθος κατευθύνσεων διατυπώνεται τώρα ή άρχή ότι ιδεολογικές θέσεις και κινήσεις, θεμελιωμένες σε περασμένες έμπειρίες, με περιωρισμένη την επαφή των προς όσα συνιστούν το κοινωνικό παρόν στην αϊτιώδη σχέση του με την επιταχυνόμενη επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο είναι φυσικό να φθείρονται και να φθέρουν.

Για να προσδώσωμε κάποια πληρότητα στο συνοπτικό αυτό σημείωμα εξ άφορμής του συνεδρίου των Αμερικανών κοινωνιολόγων, θά ήταν σκόπιμο ίσως να προσθέσωμε έδω, ότι στόχος πρώτιστος της «έμπειρου» κοινωνίας (έν αντιθέσει με τη «χαώδη» κοινωνία, όπως τή βλέπουν οί άπαισιόδοξοι, ή άκόμη και με την «τεχνοκρατική» κοινωνία, όπως τήν επιδιώκουν οί τεχνοκράται στην εποχή μας) είναι νά έναρμονίξη οργανικώς τήν άτομική και συλλογική έμπειρία (στην δλη διαδικασία της παραγωγής, της διαδόσεως και της έφαρμογής) με συναφή συστήματα αξιών (κοινωνικών, ήθικών, αισθητικών), όπως τα συστήματα αυτά αναπτύσσονται καλύτερα τόσο από τις δημιουργικές παρωθήσεις εκ των οικείων παραδόσεων όσο και από τα αίτήματα εκ της διαρκούς ανανέωσης των ποιείων σχέσεων μας εντός του κοινωνικού συνόλου.

Με άλλα λόγια, δείκτες και κριτήρια τῆς κοινωνικῆς πρόδου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἐπιτεύγματα ἐκφραζόμενα μὲ ἀριθμούς, ποσά, διαστάσεις (ὅπως εἶπαμε) ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς ζωῆς—εὐκαιρίες γιὰ παιδεῖα ἢ ὁποῖα ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ ἐκτίμηση τῶν ὑποσχετικωτέρων βιολογικοψυχολογικῶν δυνάμεων τοῦ ἀτόμου, ἢ ὁποῖα θεμελιώνεται στὴν ἐπιστημονικὴ θεώρηση, στὴν πληρεστέρα δυνατὴ ἐξοικείωση μὲ τὶς ἀνθρωπινώτερες ἀξίες καὶ ἡ ὁποῖα παρωθεῖ σὲ συναφεῖς ὑπευθύνους καὶ δημιουργικὰς ἐκφράσεις (κοινωνικὰς, πολιτικὰς, πολιτιστικὰς) στὴν πράξη. Καὶ εἰδικώτερα ἀκόμη, εὐκαιρίες γιὰ ἐπαφὲς μὲ τὴ φύση, γιὰ μονώσεις ἀπὸ τὸ πλῆθος ἢ ἀπὸ τὴν δμάδα σὲ στιγμὲς στοχασμῶν καὶ ὄνειροπολήσεων, γιὰ τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ τῶν ὄσων εἶναι «ἰδιωτικά», γιὰ τὴ διασφάλιση, τέλος, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοτυπίας (ταυτότητος).

“Ὅπως καὶ ἂν εἶναι, ἐντελῶς νέα τὰ δεδομένα στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος σήμερα, ἀνεξαρτήτως σχεδὸν ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα, τὴν ἱστορία, τὸ βαθμὸ ἀναπτύξεως αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς μερικωτέρας κοινωνίας. Θεμελιακὸ κατηγορημα ἢ ἀλλαγὴ. Καὶ ἂν τοῦτο ἐγκλείη τὴ δυνατότητα (ὅπως ὑπογραμμίσαμε) γιὰ βιβλικὰς καταστροφές, ἐγκλείει ἐπίσης τὴ δυνατότητα νὰ μεταβληθοῦν σὲ ζωντανὴ κοινωνικὴ πραγματικότητα (γιὰ πρώτη φορὰ τοῦτο) ὅλα ὅσα προπορεύονται ὡς ἰδανικὰ ἢ καὶ ὡς οὐτοπίες ἀκόμη. Ἡ δόκιμη κοινωνιολογικὴ σκέψη (θεωρία καὶ πράξη), ὅπως τὴν εἶδαμε στὴ σύνθεσή της κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ συνεδρίου αὐτοῦ στὴν Washington, D C., δὲν προσπαθεῖ παρὰ νὰ δώσῃ τὴ θετικώτερη βοήθεια, ὥστε ἡ πορεία πρὸς τὴ συνεχῶς καὶ ἀνωτέρα ποιότητα ζωῆς νὰ παραμένῃ σταθερὰ καὶ νὰ ἐπιταχύνεται.